

Németh Zsolt :

**Térbeli társadalmi folyamatok
Magyarországon**

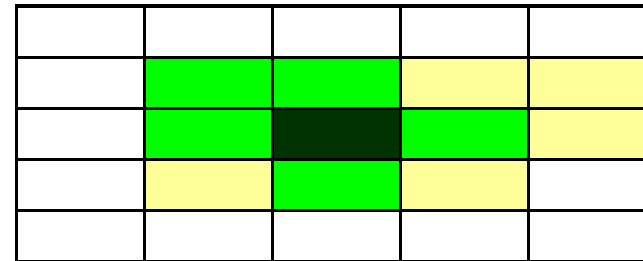
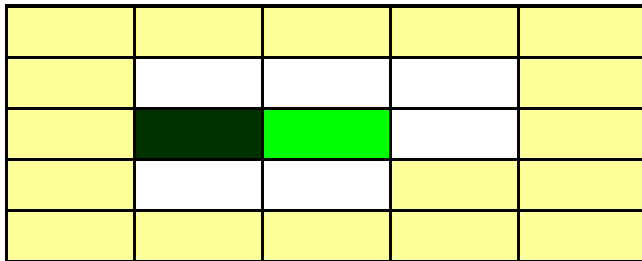
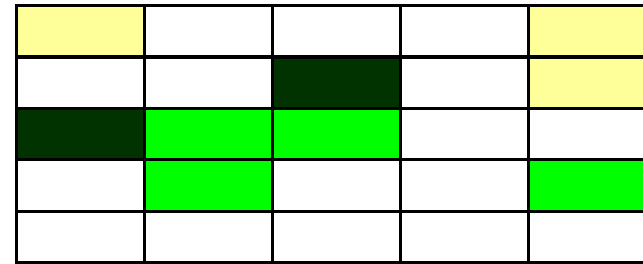
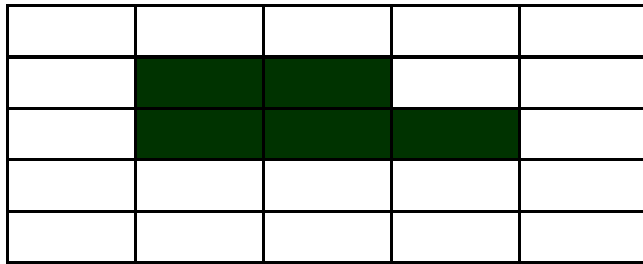
PTE KTK

Pécs, 2011. április 28.

Fő kutatási kérdések:

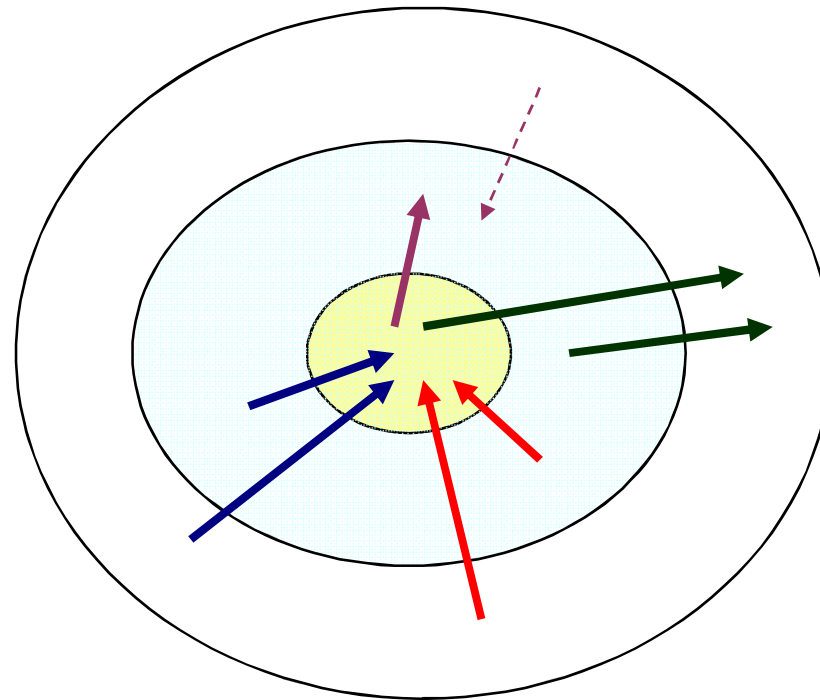
- Milyen volt az urbanizáció mintázata 1990 és 2001 között Magyarországon, a klasszikus urbanizációs ciklusok közül melyeket lehetett azonosítani?
- Az urbanizáció folyamatát mozgó migráció milyen változásokat okozott a térbeli társadalomszerkezetben?

A területi elemzés értelméről

5
3
1

Az urbanizációs ciklusok sematikus ábrája

- városi népességkoncentráció
- szuburbanizáció
- dezurbanizáció
- reurbanizáció

Az urbanizációs elmélet néhány sarokpontja

- Az urbanizációs változások fő aktorai és törekvéseik:
 - ❖ a vállalkozások,
 - ❖ a családok, háztartások,
 - ❖ az állam.
- Az aktorok egymásra tekintettel alakítják a magatartásukat.
- Fontos peremfeltételek:
 - ❖ működő piacgazdaság,
 - ❖ politikai demokrácia.
- Az elmélet egy *dinamikus* társadalom viszonyaira született.
- Univerzális érvényű-e az elmélet?

Viták a szocializmus alatti magyarországi urbanizációról

- Enyedi: a kelet-közép európai urbanizáció nem új modell, hanem a globálisan érvényes folyamat állomásainak ismétlődése – sajátos jegyekkel.
- Szelényi: a központi tervutasításos rendszer által levezényelt erőltetett iparosítás alul-urbanizáltságot eredményezett és az urbanizáció sajátos típusát hozta létre.
- „Rurbanizáció”.
- Jelent-e ez alulfejlettséget, elmaradottságot?
- Fontos vitapont: volt-e szuburbanizálódás a szocializmus alatt? (Kertvárosiasodás vs. kiskertesedés.)

Történeti előzmények 1.a.

(A településtípusok területének és népsűrűségének változása)

Településtípus	1980		1990	
	Terület, %	népsűrűség 1 km ² -re	Terület, %	népsűrűség 1 km ² -re
Budapest	0,6	3921,8	0,6	3840,2
Városok	13,8	282,9	21,5	219,8
Községek	85,6	62,9	77,9	54,6
Összesen	100,0	115,1	100,0	111,5

Történeti előzmények 1.b.

(A népesség megoszlásának változása a főbb településtípusok között)

Településtípus	Az állandó	A lakó-	Az 1980. évi településszerkezetre számított		Az 1990. évi településszerkezetre számított	
			állandó	lakó-	állandó	lakó-
	népesség		népesség		népesség	
	megoszlása 1980-ban		megoszlása 1990-ben			
Budapest	18,7	19,2	18,6	19,4	18,6	19,4
Városok	33,3	34,0	35,1	35,4	42,2	42,4
Községek	48,0	46,8	46,3	45,2	39,2	38,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

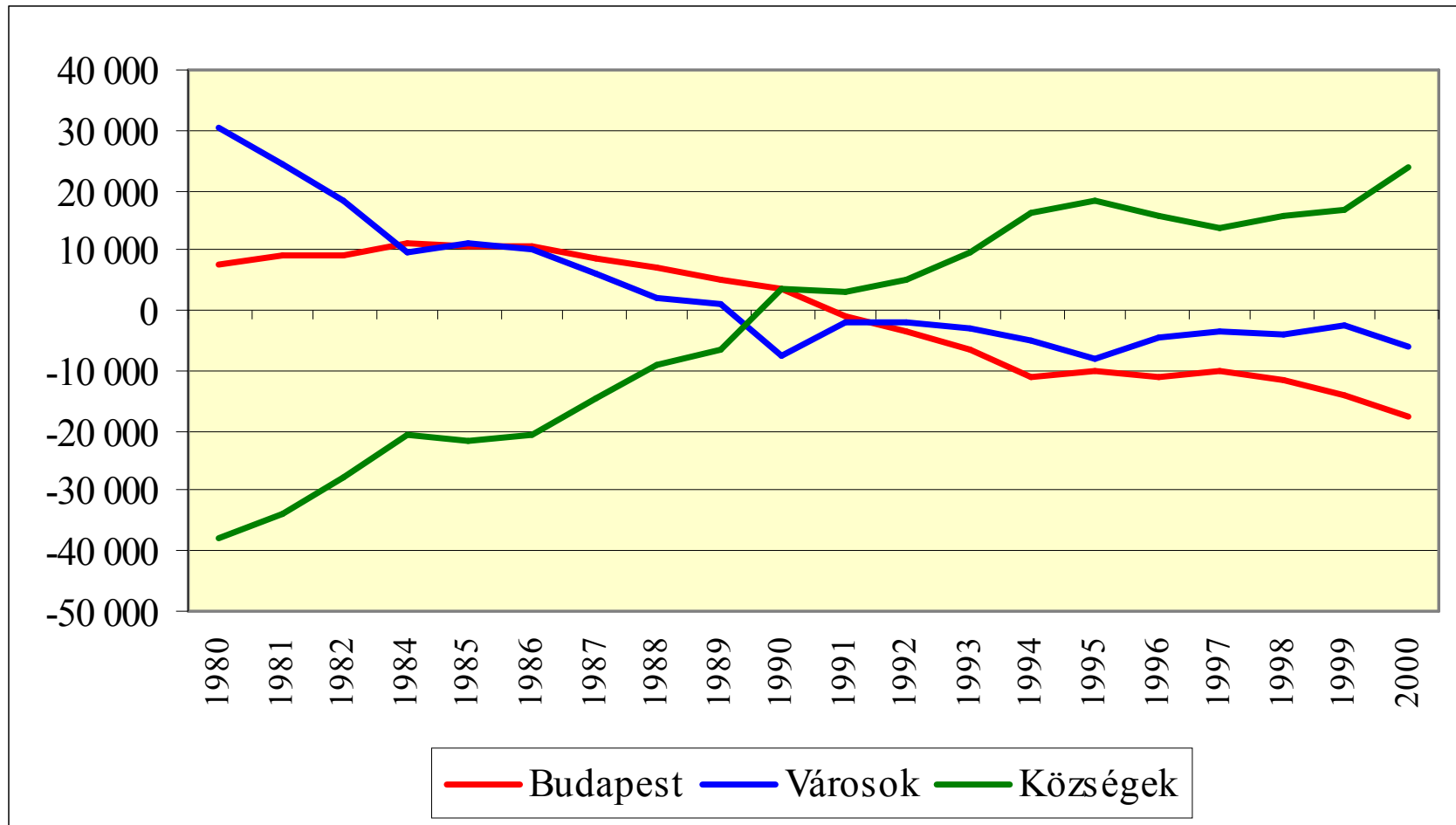
Történeti előzmények 1.c.

- **Az urbanizáció állapota az 1980-as évek végén:**
 - lelassult, dinamikáját veszített urbanizáció;
 - alul-urbanizáltság, relatíve alacsony városi népesség-koncentráció;
 - az urbanizáció folyamatának további ciklusai nem azonosíthatók;
 - agglomerálódás szuburbanizáció nélkül.

Történeti előzmények 2.

- **A térbeli társadalomszerkezet jellemzői:**
 - települési lejtő = társadalmi lejtő \Rightarrow éles szakadás az urbanizált és a rurális területek között;
 - az alacsony iskolázottságú, rossz foglalkoztatási helyzetű, marginális csoportok koncentrációja a településhálózat periferiáján.
- **Migráció:**
 - változás a migráció fő irányában.

A főbb településtípusok állandó vándorlásainak egyenlege

Rendszerváltozás: megszakítottság és folyamatosság

- Megszakítottság:
 - plurális politikai berendezkedés, a piacgazdaság intézményeinek bevezetése.
- Folyamatosság:
 - A társadalom értékrendszere, magatartási mintakészlete – **útfüggőség.**
- Új elem:
 - a globalizáció.
- **Következmények:** ismét kétséges, hogy Magyarország visszatér-e az urbanizáció klasszikus, más társadalmak által már bejárt útjára.

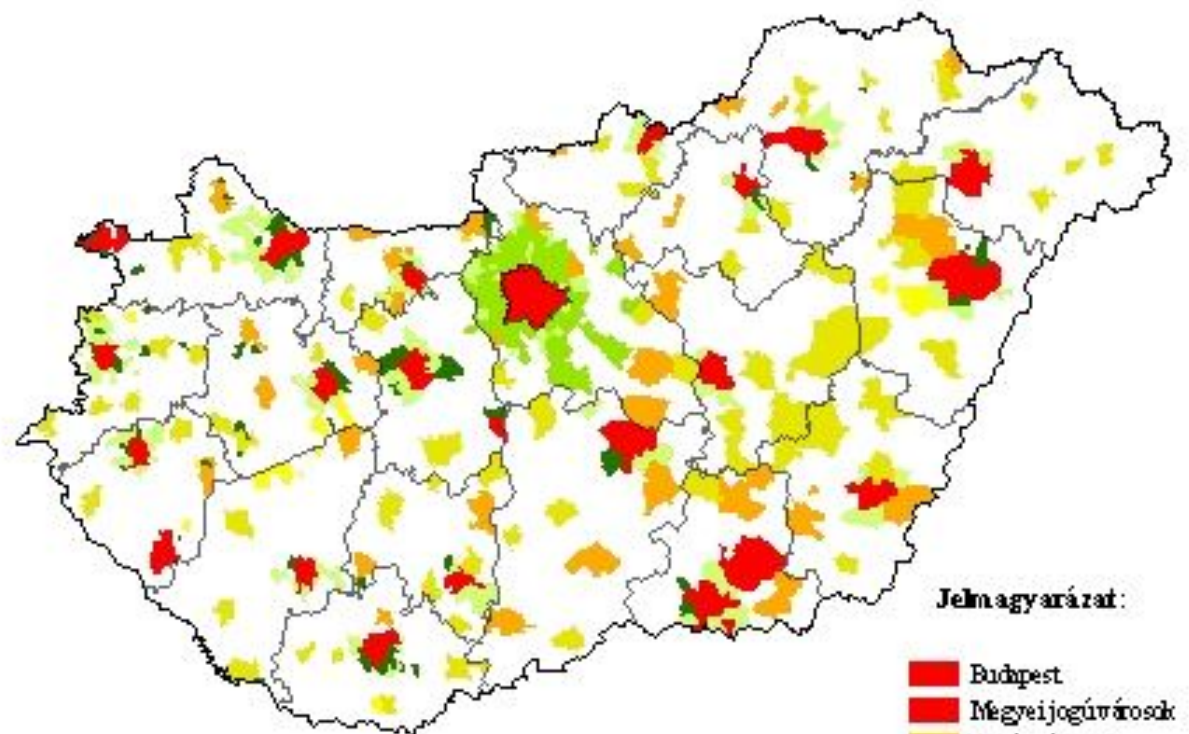
Módszer 1.

- Az empirikus elemzés a 2001. évi népszámlálás személyi adataiból történt (1,2 millió rekord). Az adatok dinamizálása a „hol volt az előző állandó lakóhelye” kérdés segítségével.
 - Előnyei: a társadalmi, demográfiai ismérvek széles köre.
 - Hátrányai:
 - csak azokra terjedt ki, akik életben voltak 2001. február 1-jén;
 - hiába váltott valaki többször lakóhelyet az 1990-es évek során, csak a legutóbbiról rendelkezünk információval;
 - nem illeszthetők a térbeli és a társadalmi mobilitás információi.

Módszer 2. (A településtípusok néhány jellemzője.)

Településtípusok	A népesség		A települések	
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
Budapest	1777921	17,4%	1	0,0%
Budapesti szuburbia	631725	6,2%	69	2,2%
Megyei jogú városok	2033919	19,9%	22	0,7%
Nagyvárosi szuburbia	122695	1,2%	75	2,4%
Középvárosok	935748	9,2%	34	1,1%
Kisvárosok	891756	8,7%	71	2,3%
Üdülővárosok	74492	0,7%	11	0,4%
Városiasodó települések	663449	6,5%	111	3,5%
Agglomerációs falvak	317644	3,1%	172	5,5%
Üdülőfalvak	270152	2,6%	164	5,2%
Falvak	2227261	21,8%	1465	46,7%
Aprófalvak	251553	2,5%	940	30,0% ₁₄
Magyarország	10198315	100,0%	3135	100,0%

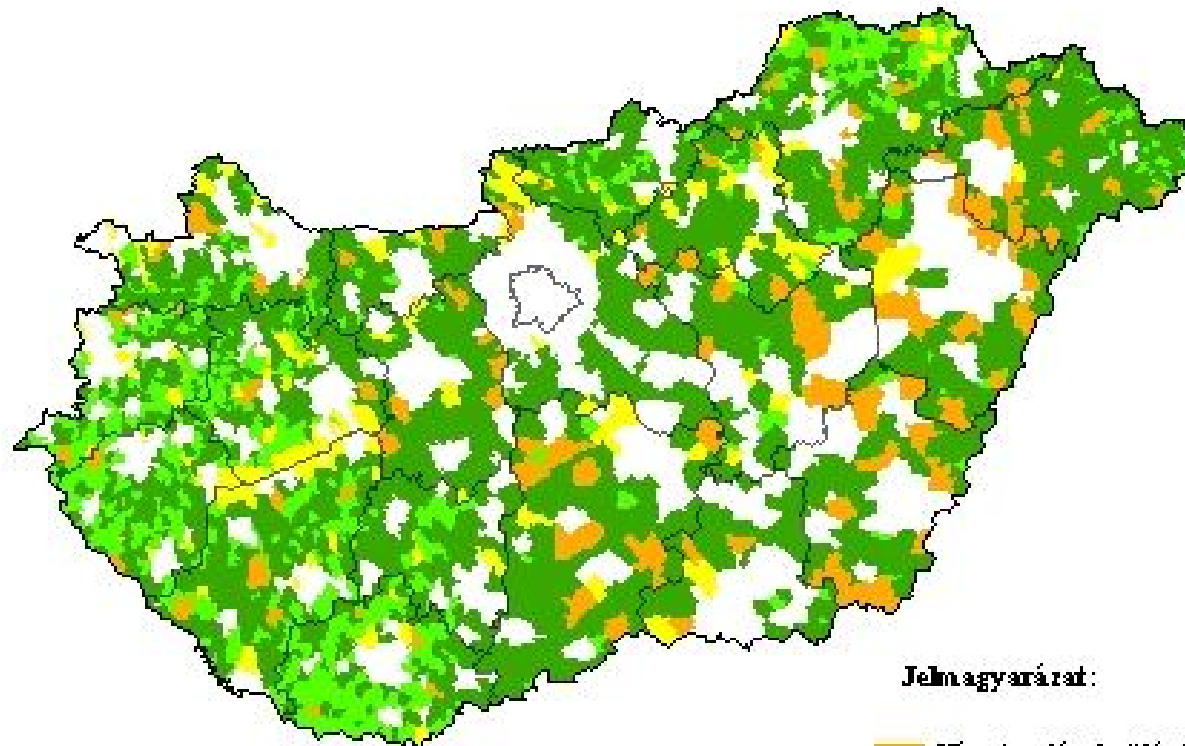
A településhálózat urbanizált része

Jelmagyarázat:

- Budapest
- Megyei jogú városok
- Középvárosok
- Kisvárosok
- Ühivárosok
- Agglomerációs falvak
- Budapesti szuburbia
- Vidéki szuburbia

A településhálózat rurális része

Jelmagyarázat:

- Városiasodó települések
- 499 fő feletti falvak
- Úttőlőfalvak
- Aprófalvak

Módszer 3.

A 2001. évi népszámlálás adataira a KSH-ban kialakított rétegződési ismérvek alkalmazásával a népesség 7 társadalmi csoportba sorolása:

1. Elit csoportok.
2. Felső középrétegek.
3. Középrétegek.
4. Alsó középrétegek.
5. Alsó rétegek.
6. Depriváltak.
7. Inaktívak, akik soha nem dolgoztak.

Módszer 3.1.

A társadalmi rétegződési index (TRI) kidolgozása:

$$\text{TRI} = \sum_{i=1}^{K-1} \sum_{j=i+1}^K \left(\frac{x_i}{x_j} \right)$$

ahol $K=7$

Jellemzői:

- Minimum = 12;
- Maximuma nincs, az a vizsgált csoport elemszámának függvénye
- Egyenletes eloszlás esetén, ha minden társadalmi rétegbe ugyanannyian tartoznak, értéke 12.

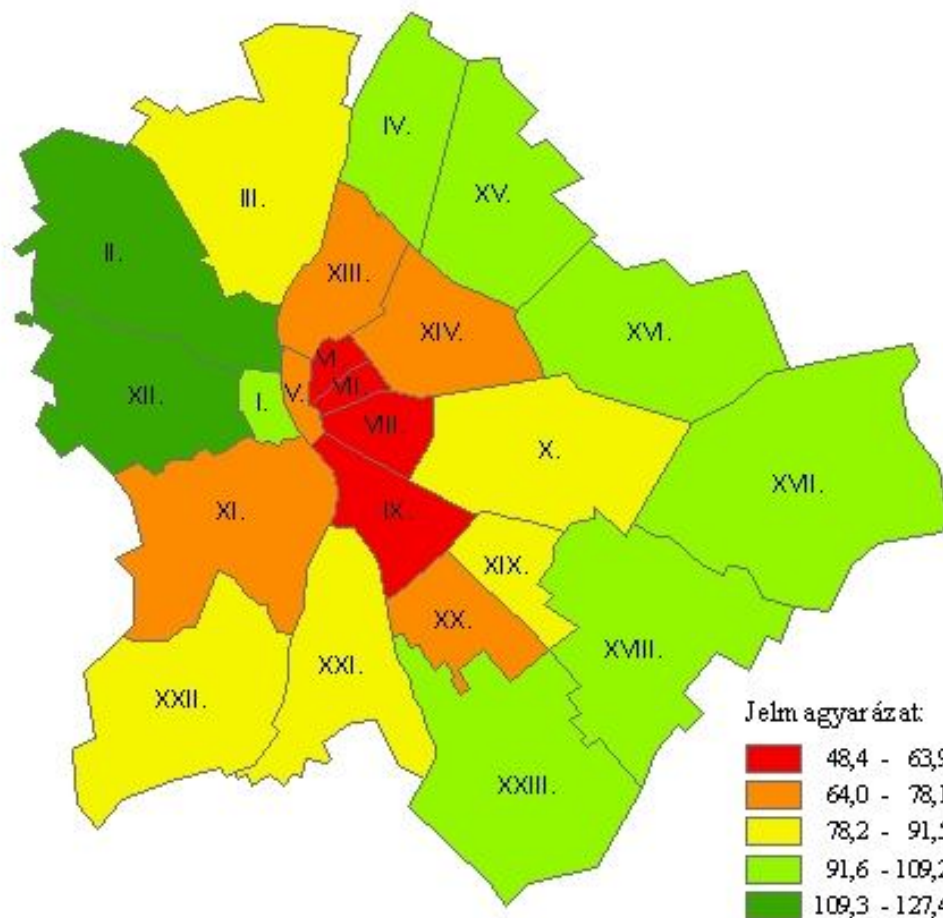
(Magyarország teljes népességének TRI értéke 50,4.)

A vándorlások településcsoportonkénti főbb jellemzői

Településtípusok	A népesség	Az 1989 után		A vándorlási egyenleg, fő	A népesség	A bevándorlók	Az elvándorlók
		bevándorlók	elvándorlók				
	száma, fő				TRI értéke		
Budapest	1777921	97705	185810	-88105	75,1	72,4	84,7
Budapest szuburbiája	631725	134566	51380	83186	77,0	105,3	72,8
Megyei jogú városok	2033919	131760	186641	-54881	53,8	62,3	65,9
Vidéki szuburbia	122695	36658	21821	14837	57,5	69,7	59,5
Középvárosok	935748	77258	86888	-9630	54,2	62,3	62,7
Kisvárosok	891756	70931	76485	-5554	46,5	47,7	53,9
Üdülővárosok	74492	9934	10210	-276	57,6	69,4	65,2
Városiasodó települések	663449	61535	69715	-8180	38,2	41,5	45,7
Agglomerációs falvak	317644	57752	55514	2238	60,8	96,6	56,9
Üdülőfalvak	270152	40496	37374	3122	51,0	67,7	56,1
Falvak	2227261	219702	152710	66992	40,6	51,0	49,2
Aprófalvak	251553	34218	37967	-3749	33,8	46,3	39,9
Magyarország	10198315	972515	972515	0	50,4		59,6

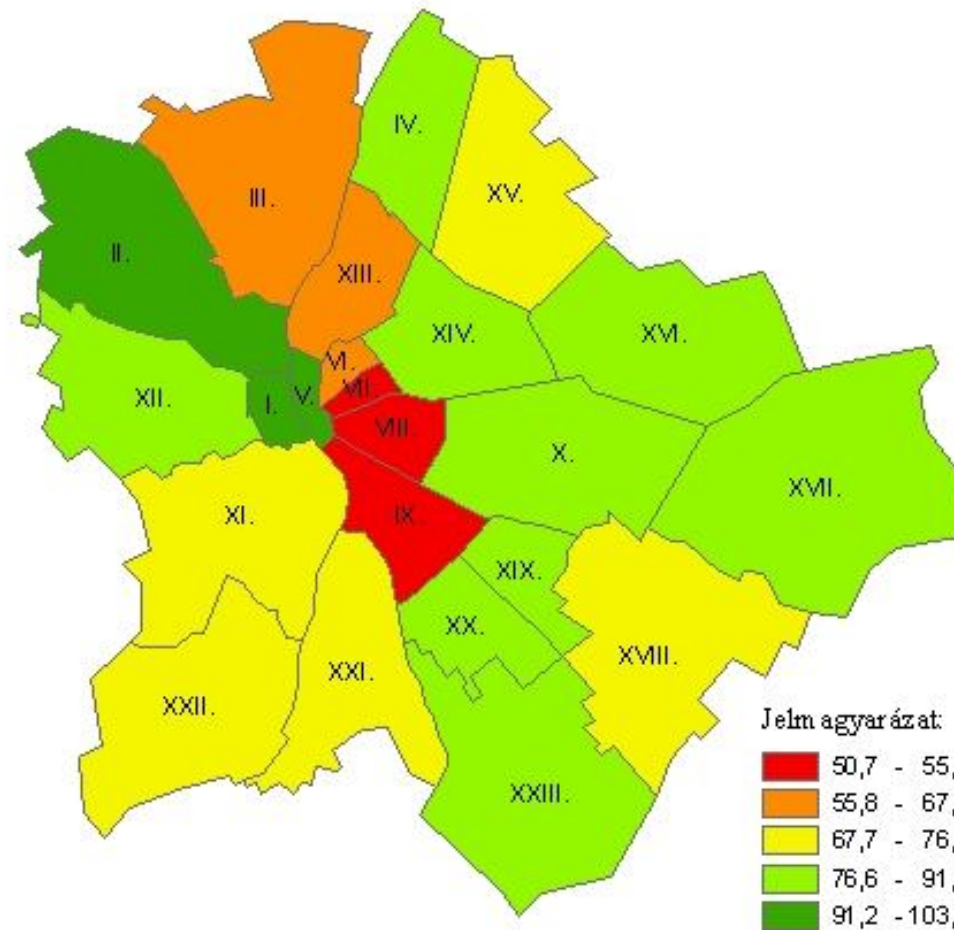
Eredmények – Budapest példáján

Budapest kerületei lakóik státuszjellemzője szerint¹

1. A töréspontokat a Jenks-féle algoritmus alapján határoztuk meg

A kerületek a más településcsoportokból beköltözők TRI értékei szerint

Budapest szuburbán övezete

Kibocsátó településcsoport	Az 1989 után betelepülők			A kibocsátó telcsop.
	száma	aránya, %	TRI értéke	
Budapest	103786	74,0	125,7	75,1
Megyei jogú városok	5200	3,7	101,9	53,8
Vidéki szuburbia	193	0,1	125,8	57,5
Középvárosok	5973	4,3	81,4	54,2
Kisvárosok	2695	1,9	73,8	46,5
Üdülővárosok	224	0,2	176,4	52,5
Városiasodó települések	2311	1,6	56,7	38,5
Agglomerációs települések	2073	1,5	73,3	60,8
Üdülőfalvak	1280	0,9	60,8	51,0
Falvak	10217	7,3	57,2	40,6
Aprófalvak	614	0,4	53,8	33,8
Egyéb	5610	4,0	68,4	..
Összesen	140176	100,0	105,3	x

Megyei jogú városok

- A fővárossal és szuburbán övezetével szemben a migrációs csere mennyiségi és minőségi értelemben is veszteséggel zárult.
- A középvárosokkal és a kisvárosokkal szemben hasonló elit elszívó hatást gyakoroltak, mint velük szemben Budapest.
- Jelentős regionális különbségek.
- A rurális területekről elapadó migráció – 11 év alatt 81 ezer fő.

Városiasodó települések

Régió	A települések	A népesség		Az 1989 után beköltözők
	száma		TRI-je	TRI-je
Közép-Magyarország	3	9007	80,1	80,2
Közép-Dunántúl	11	70551	56,1	52,3
Nyugat-Dunántúl	9	32778	57,9	68,5
Dél-Dunántúl	10	38281	42,5	39,8
Észak-Magyarország	17	77549	33,7	42,1
Észak-Alföld	38	259359	33,6	39,5
Dél-Alföld	23	175924	40,5	36,0
Összesen	111	663449	38,2	40,9

- Központi szerepkörük megkérdőjelezhető
- Szociológiai jellemzőikben nem különböznek a falvaktól
- Erős regionális különbségek
- A reruralizálódás szinterei
- A beköltözők státusza a legalacsonyabb a településcsoportok között.

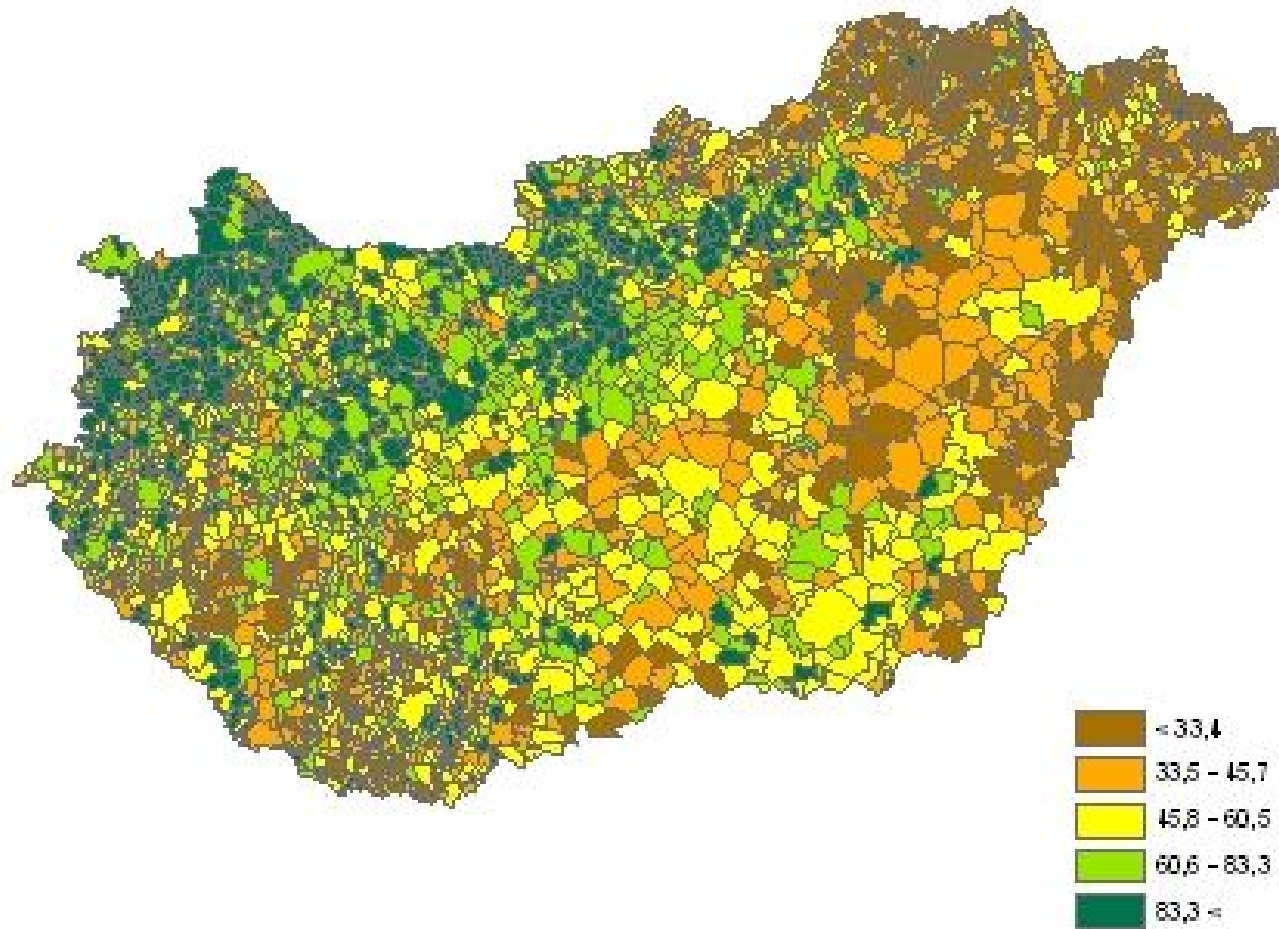
Falvak

- A '90-es években közel 315 ezer fő költözött más településcsoportokból a falvakba;
- Közel felük urbanizált térségekből;
- A születési helyére költözött vissza 11% - reruralizálódás;
- Jelentős területi különbségek: Győr-Moson-Sopron falvainak TRI értéke 80,9, BAZ megye 29,5;
- A bevándorlók TRI-je GyMS megyében 96,8, Szabolcsban 32,8.
- A Budapestről Szabolcsba és Somogyba vándorolt 3 ezer fő TRI-je 32 – visszatörődás.

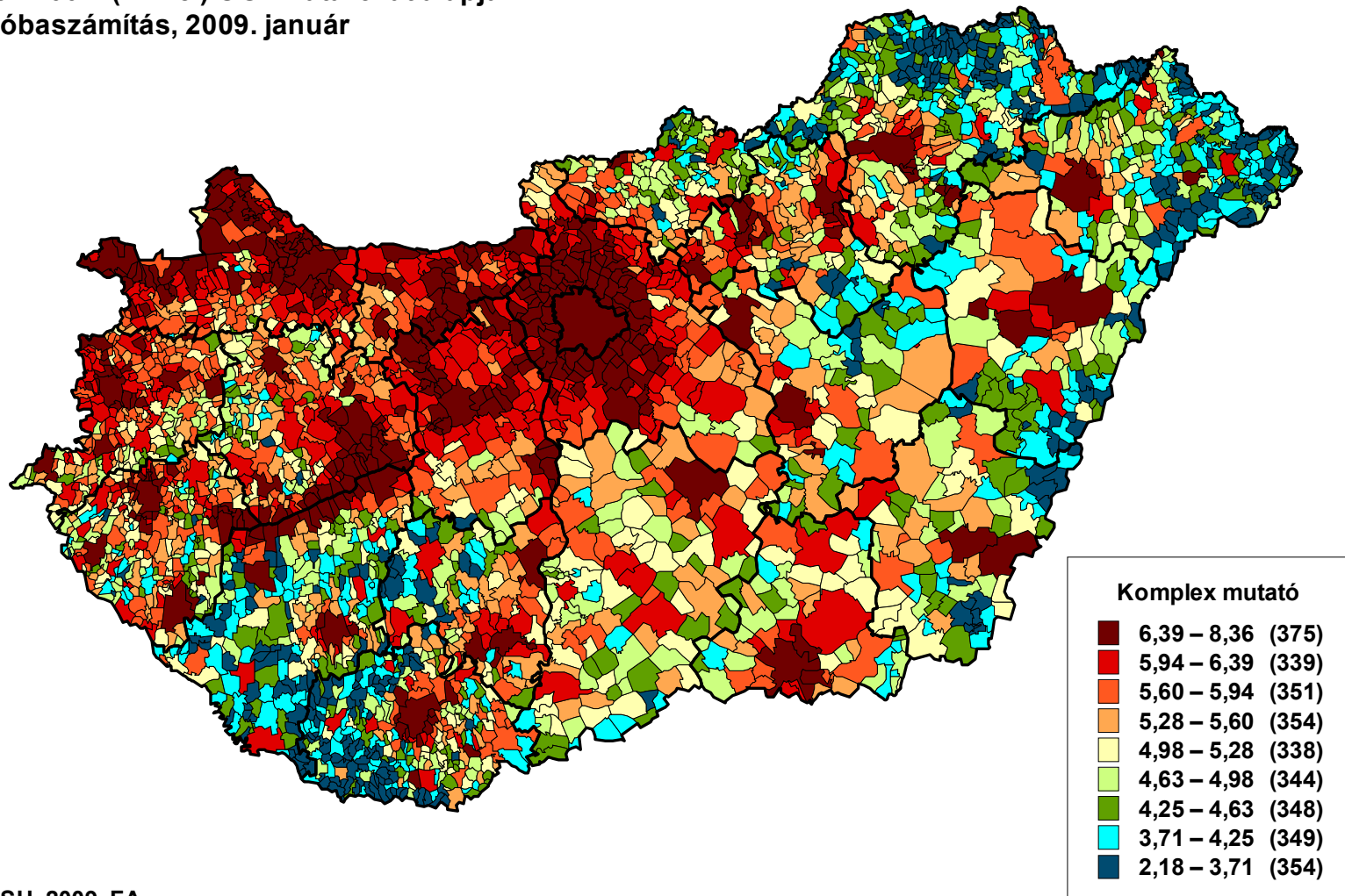
Aprófalvak

- Rossz demográfiai és iskolázottsági helyzet.
- A lakók több mint nyolctizede rurális térségben született;
- Az urbanizált térségekben születettek státusza is alacsony;
- A beköltözők 10%-a a szülőfalujába tért vissza;
- Regionális különbségek: GyMS, Fejér TRI > 79, Szabolcs 24,9, BAZ 25,5;
- Beköltözők TRI: Fejér 231, Komárom 104,6, Vas 98,5 – Szabolcs 24;
- A települések felének nincs az elit rétegbe tartozó lakója;
- A legmagasabb TRI értékű települések is ebből a csoportból kerültek ki;
- Az aprófalvak gyakorlatilag érintetlenek maradtak az urbanizációtól;

Tér-kép

**A települések társadalmi, gazdasági és infrastrukturális fejlettsége
a 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat alapján
Próbaszámítás, 2009. január**

KSH, 2009, FA

Az urbanizáció mintázata

- Szuburbanizáció
 - Az összes településtípusok közötti vándorlások 18%-a a szuburbán csoportokba irányult – a szuburbanizáció évtizede.
- Deurbanizáció
 - Fogalmi okokból is nehezen azonosítható, némi kényszeredettséggel talán az üdülővárosok esetében, de ezek súlya túl kicsi az urbanizációs ciklus „hordozásához”.
- Reurbanizáció
 - Jól azonosítható a főváros és a megyei jogú városok esetében, mintegy 30 ezer fő képviselte.
- A magas státuszú csoportok koncentrálódása
 - Globalizációs hatás erősítette a korábban is létező tendenciát.
- Reruralizálódás
 - A vándorlások harmada az urbanizált területekből a rurálisba irányult, jobbra alacsony státuszú csoportok formájában.

Következtetések

A dinamikát nélkülöző társadalomban és gazdaságban nem működik az egész társadalmat átható urbanizációs ciklus, az urbanizált és a rurális térségek közötti határvonal alig mozdult 1990 után,

helyette

a különböző társadalmi csoportok különböző urbanizációs mintázat szerint viselkednek és vándorolnak a településcsoportok között.

Zsugorodó társadalom.

Az 1990-es évek vándorlásai

Terület		Hova		
		Bp és szuburbiája	vidéki urbanizált terület	rurális terület
Honnan	Bp és szuburbiája	34,4%	3,1%	2,7%
	vidéki urbanizált terület	4,3%	13,3%	13,5%
	rurális terület	4,3%	11,6%	12,8%

A térbeli társadalomszerkezet mintázata

		Hova		
		Bp és szub-urbiá-ja	vidéki urbanizált terület	rurális terület
Honnan	Bp és szuburbiája	99,7	73,6	56,3
	vidéki urbanizált terület	80,3	69,6	54,4
	rurális terület	53,7	52,5	39,4

Magyarázat a következtetésekre:

- Az urbanizált és a rurális területek közötti éles határvonalat az erőtlen urbanizáció alig tudta mozdítani.
- A különböző státuszú csoportok ebben a kétosztatú térben keresik a helyüket.

Konklúzió

1. Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet kialakult és rögzült mintázatán csak a defenzívából dinamizmusba váltó társadalom és gazdaság hozhat változást.
2. A leszakadt, erodálódott rurális térségek felzárkóztatására csak a társadalomszerkezetük rehabilitálásával van esély.

Üzenet

Az ország területének nagyobbik felét szegényházként működtetni rossz üzlet.